

NEOSOBNE REČENICE S PREDIKATOM TVORENIM GLAGOLSKIM PRIDJEVOM TRPNIM

Ham, Sanda

Source / Izvornik: **Jezikoslovlje, 1999, 2, 3 - 16**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:817643>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sanda Ham
(Pedagoški fakultet, Osijek)

NEOSOBNE REČENICE S PREDIKATOM TVORENIM GLAGOLSKIM PRIDJEVOM TRPNIM

U radu se utvrđuju temeljni kriteriji kojima je moguće rečenice s nesročnim predikatom tvorenim glagolskim pridjevom trpnim prepoznati kao neosobne.

Temom su ovoga rada rečenice s glagolskim predikatom tvorenim glagolskim pridjevom trpnim (GPT) koji je u trećoj osobi jednine srednjega roda. Takav morfološki lik predikata ukazuje na posebnost sintaktičkoga ustrojstva koje se ogleda u nesročnosti predikata s imenskom riječju u nominativu - riječ je o predikatu uz koji nije moguće uspostaviti subjekt, a na razini se semantičkoga ustrojstva vršitelj prepoznaje kao nepoznati ili uopćeni, ali uvijek obilježen kao +živo, +ljudsko:

- U uvodnom izlaganju *upozoreno je* na neke dileme. (VL,5)¹
- Na bataljunu *je bilo servirano* za dvadeset četiri osobe. (MK,89)
- *Već je bilo postavljeno* za kavu i kolače. (RM,76)
- *Dogovoreno je* da će uskoro započeti pregovori. (HRT, Motrišta, 1. travnja 1998.)
- Javnost će biti upoznata s rezultatima, *kazano je* na konferenciji. (HRT, Hrvatska danas, 29. travnja 1998.)
- *Rečeno mi je* da vam se javim. (razgovorno)

¹ VL - Večernji list, 14. svibnja 1996., MK - M. Krleža, Povratak Filipa Latinovicza, Zagreb, 1962., RM - Ranko Marinković, Kiklop, Zagreb, 1979.

U radu će se utvrditi temeljni gramatički, semantički i funkcionalni kriteriji kojima je navedene rečenice moguće prepoznati kao neosobne (bezlične).²

U hrvatskoj se normativnoj literaturi nevedene rečenice ne opisuju - nisu uočene kao zasebno rečenično ustrojstvo, pa izostaje i normativni stav o njima. Gramatika S. Babića i S. Težaka (1994:272) navodi dvije rečenice s neosobnim predikatom tvorenim GPT: *Pravdi je bilo udovoljeno, Znanstvenim je istraživanjem dokazano* da duhan nije uopće ljekovita biljka - ali njima oprimjeruje pasiv, izjednačujući ih tako s pasivnim rečenicama u kojima je predikat tvoren GPT, ali je u osobnom obliku. Čini se da je razlog neuočavanju neosobnosti tih ustrojstava upravo u morfološkom liku njihovih predikata koji zbog tvorbene istoobličnosti s pasivnim predikatima ostaju izvan promišljanja o neosobnim rečenicama. Primjerice, I. Pranjković (1993:65) navodi tri temeljne rečenične vrste jednočlanih rečenica s "bezličnim glagolskim oblicima" sa šesnaest podvrsta, ali u primjerima nije navedeno ni jedno ustrojstvo s GPT.

Znanstvenomu opisu one ipak nisu nepoznate - L. Vukojević govoreći o sintaksi pasiva navodi nekoliko rečenica pripadajućih ustrojstvima opisivanim u ovom radu, ali ih ne smatra pasivnim - njihove predikate smatra samo morfološki pasiviziranim: "Pasivni oblik predikata može se sresti i izvan pasivne rečenične strukture. I neki glagoli koji selekcioniraju neizravan argument mogu biti morfološki pasivizirani (*Njegovim zahtjevima je udovoljeno, O tome je već raspravljano, Odlučeno je da u Pariz otputuje Ivan, Naređeno je da se povučemo.*) Takve se rečenice ne mogu smatrati pasivnim jer ne zadovoljavaju druge uvjete predviđene pasivnom sintaksom." (Vukojević, 1992:224)

Isto se rečenično ustrojstvo potvrđuje i u različitim drugim jezicima, ponajprije u slavenskima, a ovdje ću izdvojiti mišljenja onih jezikoslovaca koji su, s različitih gledišta, opisivali takve rečenice.

M. Ivić, u kontekstu semantičko-sintaktičkoga pristupa opisivana ustrojstva izdvaja u skupinu onih u kojima je vršitelj nepoznat ili uopćen, ali s obilježjem +živo, +ljudsko. Odsutnost se vršitelja u rečenici naznačuje posebno morfološki obilježenim likom predikata - 3. osoba jednine, srednji rod, koji je na sintaktičkoj razini nesročan s imenskom riječi u nominativu. M. Ivić izjednačuje

² Nazivlje upotrebljavam u skladu s hrvatskim tradicijskim nazivljem. Vidi: Ham, 1999.

semantičku i sintaktičku vrijednost tako obilježenoga predikata tvorenoga GPT s onim neosobnim tvorenim morfemom *se*, ali pod uvjetom da je uz oba predikata popunjeno mjesto neizravnoga objekta: "raspravljano je o tome/raspravljalo se o tome". (Ivić, 1983:76) Navedene primjere M. Ivić ne smatra pasivnima, a posebice naglašava da navedene rečenice ne treba sagledavati u opreci pasiv/aktiv, nego u opreci osobno/neosobno. Valja pripomenuti da L. Vukojević ovdje navedeno mišljenje M. Ivić smatra prilogom teorijskoj postavci prema kojoj se pasiv ne može promatrati samo formalnim kriterijima, "paradigmatski" kao učinak preoblike aktivne rečenice, pa zaključuje da M. Ivić: "neizravno dovodi u pitanje paradigmatski karakter i paradigmatsko tumačenje pasivnoga fenomena." (1992:244) Međutim, M. Ivić opisuje ona rečenična ustrojstva u kojima se vršitelj ne izriče, naglašujući razliku osobnih i neosobnih predikata, a ne aktivnih i pasivnih.

P. Adamec navedena ustrojstva smatra podvrstom pasivnih; učinkom '*pasivne besubjektne participne preoblike*', ali takve u kojoj: "Objekt zadržava svoj oblik i u preobličenoj rečenici što za posljedicu ima nestanak subjekta u preobličenoj rečenici i predikat poprima neosobni oblik: Autor je ukazao na tu činjenicu > Autorom je bilo ukazano na tu činjenicu." (Adamec, 1973:113)³ Navedeni primjer nije prihvatljiv u hrvatskom jeziku, izvorni ga govornik ne će prepoznati kao valjanu rečenicu, ali P. Adamec navodi i rečenice koje su prihvatljive i prepoznatljive, valjane i u hrvatskom jeziku, primjerice:

- O tom će odmah *biti priopćeno*,

a u kontekstu je njegova pristupa i taj primjer opisan kao '*neosobni participni pasiv*'. Valja pojasniti da Adamec unutar pasiva razlikuje subjektne i besubjektne pasiv, a da je Adamčev '*besubjektne reflektivni pasiv*' ono rečenično ustrojstvo koje hrvatsko jezikoslovlje naziva neosobnom rečenicom. Primjerice, hrvatsko će jezikoslovlje Adamčev '*besubjektne reflektivni pasiv*':

- O staroj *se* talijanskoj umjetnost mnogo *pisalo* smatrati neosobnom rečenicom. Isto se tako Adamčev '*besubjektne reflektivni pasiv*'

- O tom *se* nekoliko puta *govorilo* jezikoslovcima za koji Adamec navodi aktivnu suodnosnu rečenicu:

- O tom su nekoliko puta *govorili* jezikoslovci

³ Navode i primjere s ruskoga prevela S.H.

ne može prepoznati kao valjano ustrojstvo u hrvatskom jeziku.⁴ Čak i kada bi vršitelj bio iskazan prijedložnim izrazom *od+genitiv*, rečenica bi i dalje bila pogrešna:

- O tom se nekoliko puta govorilo od jezikoslovaca, iako je *od+genitiv* najčešća mogućnost izricanja pojedinačnoga živoga vršitelja u hrvatskoj pasivnoj rečenici, a vršitelji izrečeni instrumentalom mogu se različito semantički obilježiti, ali ne kao pojedinačni.⁵

U hrvatskom se jeziku uz neosobni predikat ne može izreći konkretni pojedinačni vršitelj, a predikat je pasivne rečenice, uz koji je moguće izreći konkretni pojedinačni vršitelj, redovito u osobnom, sročnom obliku.⁶

E.L. Keenan (1985), M. Shibatani (1996) opisujući pasiv u većem broju svjetskih jezika, a na temelju ustrojstava sličnih onima koje opisuje i Adamec, dakle nepoznatih hrvatskomu jeziku, zaključuje o više vrsta pasiva pa se u kontekstu njihovih kriterija ustrojstva s neosobnim predikatom tvorenim GPT mogu smatrati samo podvrstom pasiva, slično kao i u Adamčevu pristupu. Temeljeći se na takvim teorijskim postavkama, D. Kučanda navodi primjere iz sjevernoruskih dijalekata, ukrajinskoga, finskoga, nanajskog i ulčanskoga u kojima se prepoznaje neosobni predikat tvoren GPT, smatrajući ih pasivnima. Navodim ukrajinske i nanajske primjere iz Kučandina rada (1992:179) u njegovom (doslovnom) prijevodu:

- Crkvu je *bilo sagrađeno* u 1640. godini

- Do tog vremena knjigu je već *bilo pročitano*

Iako su u središtu Kučandina rada ustrojstva s neosobnim predikatom tvorenim morfemom *se* i izravnim objektom (u nas poznata primjerima: Gradi se kuću, Vozače se upozorava na sklizak kolnik), ipak i navedena dva primjera ukratko opisuje u kontekstu

⁴ Neosobnom se rečenicom može smatrati samo uz sljedeće značenje: O tom je (netko) nekoliko puta govorio jezikoslovcima.

⁵ O mogućnostima iskazivanja vršitelja u pasivu vidi: Ham, 1990. Mišljenje da vršitelj ne mora biti pojedinačni, osporava L. Vukojević (1992:248) smatrajući da vršitelj koji nema oznake: svjesno, namjerno, pojedinačno ne može biti smatran vršiteljem pa u tom kontekstu rečenice: Njegova je krivnja dokazana svjedocima, Bosna je preplavljena vojnicima - ne smatra pasivnima.

⁶ Takvo mišljenje ne zastupa D. Kučanda koji smatra da se i neosobni predikati s izravnim objektom mogu smatrati pasivnima, pa prema njegovomu mišljenju sročnost nije nužnim obilježjem pasivnosti (Kučanda, 1992), što je posve u skladu s gledištima prema kojima se unutar pasiva razlikuje osobni i neosobni pasiv kojima bi odgovarao ovakav izrazito pojednostavljeni prikaz: osobni pasiv - trpitelj = subjekt, neosobni pasiv - mjesto je subjekta nepopunjeno, a trpitelj = objekt. (Shibatani, 1996)

pasivnosti, a na temelju sljedećih kriterija: “Prvo, pasivnost je kodirana u glagolu koji pokazuje da je iz rečenice uklonjen agens u funkciji prijelaznoga subjekta. Drugo, aktivni ekvivalenti navedenih rečenica semantički su prijelazni. Treće i četvrto, zadovoljena su oba funkcionalna kriterija za obilježavanje pasivnosti: topikalizacija paciensa, odnosno detopikalizacija agensa. Peto, prijevodni ekvivalenti navedenih rečenica daju pasivne rečenice u drugim jezicima.” (Kučanda, 1992:180) Sa svakim bi se od navedenih kriterija u potpunosti moglo složiti, oni nisu ni najmanje upitni - upitno je jesu li pojedini kriteriji primjenjivi na opisivane rečenice. Primjerice, kriterij “prijevodnoga ekvivalenta” može biti upitan jer se prijevodom na hrvatski mijenja “topikalizacija paciensa”⁷ jer se “paciens” u hrvatskom postavlja na mjesto rečeničnoga subjekta (Crkva je bila sagrađena... Knjiga je već bila pročitana), a pri tom predikat iz neosobnoga oblika mijenja u osobni. Samo se uvjetno ne mijenja ništa u “detopikalizaciji agensa”, napominjem - uvjetno - jer “topikalizacija paciensa subjektivizacijom” u hrvatskom jeziku uvijek ostavlja mogućnost da se “detopikalizirani agens” izrekne kojim padežnim (prijedložnim) izrazom, a “topikalizacija paciensa objektivizacijom” uz neosobni predikat, u hrvatskom jeziku ne ostavlja mogućnost pojavljivanju “detopikaliziranoga agensa”. Očito to oslikava Adamčev već navedeni primjer: O tom *se* nekoliko puta *govorilo* jezikoslovcima - kojemu bi svaki hrvatski govornik pridodao značenje: O tom su nekoliko puta *govorili* jezikoslovcima (O tom je netko nekoliko puta *govorio* jezikoslovcima), a nikako ono koje je odgovarajuća ruskomu jeziku: O tom su nekoliko puta *govorili* jezikoslovci. S obzirom na to da hrvatski jezik ne može prihvatiti navedene rečenice kao valjane (Crkvu *je bilo sagrađeno* u 1640. godini., Do tog vremena knjigu *je već bilo pročitano*), jednako kao što ne može prihvatiti ni Adamčeve primjere (Autorom *je bilo ukazano* na tu činjenicu), postavlja se pitanje o vrijednosti različitih kriterija kojima se pokušava opisati hrvatska pasivna rečenica, odnosno, hrvatska neosobna rečenica. Drugim riječima, mogu li se na hrvatski jezik primijeniti kriteriji nastali na temelju opisa onih rečeničnih ustrojstava i sintaktičkih odnosa koji uopće ne postoje u hrvatskom jeziku? Da bi se hrvatska rečenična ustrojstva s GPT u neosobnom predikatu mogla točno opisati, treba voditi računa o stvarnim mogućnostima hrvatskoga jezika, odnosno o stvarnim pasivnim i neosobnim ustrojevima u hrvatskom jeziku.

⁷ O odnosu nazivlja: topikalizacija, tematizacija, tema, rema, empatija, 'stajati uz', vidi: M. Ivić, 1976., 1987., S. Ham, 1990., M. Brdar, 1992.

Pasivnim se ustrojstvom uobičajeno smatra ono u kojemu je predikat sročan sa subjektom/trpiteljem, a subjekt se pasivne rečenice u suodnosnoj aktivnoj prepoznaje kao izravni objekt/trpitelj. Prema tomu, pasivnom se smatra rečenica čija suodnosna aktivna rečenica zadovoljava uvjet da joj je predikat prijelazni glagol s popunjenim mjestom izravnoga objekta. U pasivnoj se rečenici može, ali i ne mora izreći vršitelj pa se prema tomu iskazivanje vršitelja ne smatra presudnim za prepoznavanje pasiva. Pasivna je rečenica:

- *Melkior uđe i bi pozdravljen od tri člana njemačke obitelji* (RM,72)

suodnosna ovoj aktivnoj:

- *Melkior uđe i pozdraviše ga tri člana njemačke obitelji*

Vršitelj može biti i nepoznati ili uopćeni. Pasivna je rečenica:

- *ta skupocjena, tajanstvena knjiga bila je okovana zlatnim plehom* (MK,26)

suodnosna ovoj aktivnoj:

- *tu je skupocjenu, tajanstvenu knjigu netko (+živo, +ljudsko) okovao zlatnim plehom.*

U prvom se slučaju vršitelj u pasivu izriče određenim padežnim izrazima, u drugom slučaju vršitelj obično nije izrečen (ni u aktivu, ni u pasivu), a zbog svojega značenja.

Navedenomu je pristupu pasivu upućeno dosta zamjeraka, a ponajviše teorijskoj postavci da je pasiv preobličen od aktiva i da se opisuje samo razlikovno prema aktivu. Takav se način opisa povezuje uz tradicijsku gramatiku i smatra se samo malim odmakom od nje (Vukojević, 1992:235). Pri tom se ipak zaboravlja činjenica da tradicijska gramatika ne razlikuje semantičku i gramatičku opisnu razinu i da joj zbog toga nedostaje čvrstih kriterija kojima bi mogla jasno razgraničiti gramatičku ulogu subjekta i objekta od različitih semantičkih uloga koje im se mogu pripisati. Osim toga, tradicijska gramatika u svoj opis ne uključuje obavijesnu razinu, a ona je svakako u svezi s razdiobom na aktiv/pasiv. Kada je o obavijesnom ustrojstvu riječ, i pasivna i suodnosna aktivna rečenica daju činjenično istu obavijest, ali oblikovanu na drugi način - u pasivu se priopćajna situacija načelno oblikuje 'stojeći uz' trpitelja, a u aktivu 'stojeći uz' vršitelja. Bitno je naglasiti da su u objema rečenicama semantički dijelovi 'uz koje se stoji' u sintaktičkim ulogama subjekta, pa se sročnost subjekt/vršitelj, subjekt/trpitelj s predikatom pokazuje bitnim gramatičkim obilježjem kako aktiva, tako i pasiva. Govoreći o preobličnom pristupu pasivu, obavijesnu razinu svakako valja imati jer se ta dva pristupa ne isključuju. Obavijesno je gledište, komunikacijska namjera, ona koja govorniku uvjetuje izbor aktivne ili pasivne rečenice, odnosno "aktivnu komunikacijsku rečeničnu

perspektivu” i “pasivnu komunikacijsku rečeničnu perspektivu”. S obzirom da je riječ o različitom prijelomu komunikacijske, priopćajne situacije, odnosno, da se ista situacija može izreći dvama različitim sintaktičko-semantičkim ustrojstvima, razložno je pretpostaviti da pasivna preoblika samo utvrđuje koji su jezični uvjeti nužni za “pasivnu rečeničnu komunikacijsku perspektivu”, odnosno, pod kojim sintaktičko-semantičkim uvjetima možemo priopćajnu situaciju “pasivno perspektivizirati”. Ono što nije teorijski model pasivne preobliske jest činjenica da ne postoji pasivna rečenica koja se ne može izreći aktivom; svaka se “pasivna rečenična komunikacijska perspektiva” može i “aktivno perspektivizirati”. Teorijski model tek utvrđuje zašto se svaka “aktivna rečenična komunikacijska perspektiva” ne može i “pasivno perspektivizirati”, pa je u naravi teorijskoga modela (pasivne preobliske) da omogućujući pouzdan opis i pokazujući način, ujedno pokaže i razlog. I bez oslonca na preoblična pravila moguće je opisati pasiv, ali i aktiv: za pasiv i za aktiv bitno je odgovarajuće sintaktičko-semantičko rečenično ustrojstvo obilježeno sročnim predikatom koji u aktivu znači da je subjekt vršitelj, a u pasivu da je subjekt trpitelj.⁸ Opisujući pasiv na taj način, ne oslanjajući se na formalna preoblična pravila, L. Vukojević govori u prilog “sintaksi pasiva”, odnosno, o mogućnosti opisa pasivne rečenice iz samih unutrašnjorečeničnih odnosa. Rezultatom je takvoga opisa skup sljedećih kriterija:

- 1) pasivna morfologija predikata tvorenoga prijelaznim glagolom,
- 2) sročni (osobni) lik takvoga predikata:⁹ “koji ne može doznačiti tematsku ulogu izravnom argumentu u objektnoj poziciji, pa se zbog toga ta uloga predviđena glagolskom projekcijom ostvaruje u subjektnoj poziciji” (Vukojević, 1992:256),
- 3) nazočnost događajnih signala (cirkumstanata) koji utvrđuju da je riječ o procesu, a ne o stanju, povratnosti, uzajamnoj povratnosti ili neosobnosti,

⁸ U tom je smislu zanimljiv opis pasivnih rečenica na temelju leksičko-semantičkih obilježja koji uključuje, osim uobičajenih pasivnih predikata tvorenih GPT ili morfemom *se*, i različite nominalne predikate koji, zavisno o konkretnom leksemu kojim su ‘popunjeni’, mogu uspostaviti “pasivnu rečeničnu perspektivizaciju” u kojoj je trpitelju dodijeljena uloga subjekta. Primjerice: *On je pod utjecajem francuske filozofije/Na njega utječe francuska filozofija* (Mahačkova, 1978:221)

⁹ Sročnost se ne spominje izrijekom, ali s obzirom na spominjanje subjekta iz rada može se zaključiti da je sročnost bitna odrednica “pasivne morfologije”.

4) semantička obilježja živoga vršitelja - svjesno, namjerno, pojedinačno.

Tek rečenica koja zadovoljava sve navedene uvjete može biti pasivna, smatra L. Vukojević, a "paradigmatsko" se pojašnjavnje pasiva na taj način pokazuje neutemeljenim. Međutim, autor ipak nije uspio izbjeći "paradigmatski" pristup. Riječ je o tom da se prvi kriterij, prijelaznost glagola, može u glagola prepoznati bez obzira na konkretnu aktivnu rečenicu, ali posve točna činjenica koju naglašuje drugi kriterij podrazumijeva da je uz aktivni predikat popunjeno mjesto izravnoga objekta jer pasivni predikat taj podatak ne može dati osim "subjektnom pozicijom" koja uvijek pretpostavlja "izravni argument u objektnoj poziciji", ali u aktivu.¹⁰ I ovdje je riječ o odnosu i to o suodnosu aktiv/pasiv. Iako bi se o kriterijima moglo još raspravljati, a poglavito o mjerodavnosti kriterija "cirkumstanata" i semantičke obilježenosti živoga vršitelja, bitno je naglasiti da prva dva kriterija smatram pouzdanima za prepoznavanje pasivne rečenice i da su oni u skladu s kriterijima na kojima temeljim opis u ovom radu. Međutim, morfološki je lik samoga predikata ipak manje bitan - GPT ili morfem *se* - oba se ta tvorbeno načina upotrebljavaju kako u aktivu, tako i u pasivu. Za predikate je tvorene morfemom *se* ta upotreba uočena i donekle razgraničena od upotrebe u pasivu, ali predikati tvoreni GPT opisuju se samo u pasivnom kontekstu, najvjerojatnije zbog svojega morfološkoga lika.¹¹ Prema kriterijima u ovom radu ustrojstva se s neosobnim predikatom tvorenim GPT ne mogu smatrati pasivom. Rečenica:

- U uvodnom izlaganju *upozoreno je* na neke dileme (VL,5) u kojoj se predikat *upozoreno je* prepoznaje kao neosobni, ne zadovoljava ni jedan uvjet potreban za pasivnu rečenicu iako predikatni glagol otvara mjesto izravnom objektu u akuzativu. Međutim, kako je njegovo mjesto nepopunjeno, nema objekta/trpitelj, pa ni uvjeta da se objekt/trpitelj postavi u ulogu

¹⁰ Naravno, ako se iz opisa isključe one pasivne rečenice koje imaju izravni objekt jer im predikatni glagol ima dvije rekcije akuzativ, a takve rečenice L. Vukojević ne opisuje.

¹¹ Predikat tvoren GPT može uspostavljati različite sintaktičke odnose, zavisno o značenju konkretnoga leksema kojim se "puni" subjekt. Primjerice, rečenici: Žena je okupana, značenjska suodnosnica može biti i rečenica: Žena se okupala. Ovdje ne će biti govora o pasivu jer je leksičko "punjenje" subjekta isto kao i u povratne zamjenice. Međutim, rečenica: Novorođenče je okupano, pasivna je baš kao i njezina značenjska suodnosnica: Novorođenče se okupalo, jer je leksičko "punjenje" subjekta različito nego u morfema *se*, odnosno, novorođenče ne može kupati samo sebe.

subjekta/trpitelja. Izricanje je subjekta zapriječeno nesročnim predikatnim obilježjima - 3. osoba jednine, srednji rod. O tom da morfološki lik predikata nije presudan, nego tek odnos sročnosti/nesročnosti, pokazuje i sljedeća rečenica:

- Dijete je upozoreno na svoje ponašanje

u kojoj je predikat istih morfoloških obilježja ovaj puta nositelj pasivnoga ustrojstva jer su mu sintaktička obilježja drukčija - sročan je sa subjektom koji je trpitelj, odnosno, prepoznatljiv je kao trpitelj koji je objektno mjesto zamijenio subjektivnim.

Neosobnim se ustrojem u našoj jezikoslovnoj literaturi smatra ono u kojemu je predikat uvijek obilježen stalnom morfološkom kategorijom 3. osobe jednine (srednji rod) + morfem *se*. Takva je morfološka obilježenost predikata znakom posebnih sintaktičkih rečeničnih odnosa - predikat je nesročan s imenskom riječju u nominativu, pa je uz njega nemoguće uspostaviti subjekt. U hrvatskom se jeziku neosobne rečenice oblikuju u onim priopćajnim situacijama u kojima je vršitelj nepoznat, uopćen ili ga ne želimo izreći, pa su s toga gledišta neosobne rečenice značenjski bliske pasivnima. Na obavijesnoj razini, neosobna rečenica priopćajnu situaciju oblikuje 'stojeći uz' samu radnju. Na sintaktičkoj se razini to odražava nesročnim likom predikata koji onemogućuje izricanje subjekta. Onaj sintaktičko-semantički rečenični dio bitan za prepoznavanje pasiva, subjekt/trpitelj, u neosobnoj rečenici izostaje kao nebitan - priopćajno je žarište na samoj radnji, bez obzira na vršitelja ili trpitelja. Semantičko-sintaktički dio trpitelj/objekt obično nije dijelom rečeničnoga ustrojstva: ili predikatni glagol nema rekciju akuzativ ili ju ima, ali mjesto izravnoga objekta nije popunjeno. Ako je pak mjesto objekta popunjeno, priopćajna se situacija ipak ne prelama 'stojeći uz' objekt jer izostaje subjektivizacija semantičke uloge trpitelja koju nosi taj objekt. Takvo mišljenje ne dijeli D. Kučanda (1992) koji, na temelju kriterija navedenih naprijed u ovom radu, rečeničnu svezu nesročnoga (neosobnoga) predikata tvorenoga morfemom *se* i izravnoga objekta smatra pasivom: "U okviru tipološke podjele na *foregrounding* i *backgrounding* pasiv koju predlažu Foley and Valin (1985) može se reći da hrvatski pasiv ima oba tipa pasiva i jedan tip pasiva koji se nalazi između ova dva tipa. Perifrastrastički je pasiv *foregrounding* pasiv jer mu je primarna funkcija subjektivizacija, odnosno topikalizacija pacijensa. Rečenice s pacijensom u akuzativu i nesročnim povratnim predikatom svojstvene su *backgrounding* pasivu, tj. osnovna su strategija za potpuno

uklanjanje agensa iz rečenice.” (Kučanda, 1992:183). Hrvatsko je jezikoslovlje jedinstveno u tom da je riječ o neosobnim rečenicama,¹³ iako ih hrvatska norma ne prihvaća smatrajući ih oznakom “nešto manje brižna izražavanja” (Katičić, 1986:146), one se ipak upotrebljavaju, a predikatna su im obilježja i način oblikovanja priopćajne situacije isti kao i u neosobnim rečenicama s predikatom tvorenim od neprijelaznih glagola i morfema *se*.¹⁴ Zanimljivo je pripomenuti da se srpska norma u potpunosti odriče takvih rečenica smatrajući ih izrazito hrvatskima: “Što se konkretno srpskohrvatskog tiče, stvar stoji ovako: na književnom jeziku koji je Vuk zasnovao, pa i danas na najvećem delu srpskohrvatske dijalekatske teritorije, ovakva sintaksička struktura ne postoji; prisutna je, međutim, u razgovornom jeziku nekih gradskih sredina, uglavnom sa područja Hrvatske, i nekim hrvatskim narodnim govorima. Imajući te dve poslednje činjenice u vidu, hrvatski jezički stručnjaci, kao što je poznato, uvrstili su u najnovije vreme u standardne konstrukcije hrvatskoga jezika i primere tipa: Nju se ne pita, Prisiljava ih se na uzmak, Vozače se posebno upozorava na sklizak kolnik ...” (Ivić, 1983:73.-74.)

Rečenično ustrojstvo s GPT opisivano u ovom radu u potpunosti odgovara navedenim kriterijima bitnima za raspoznavanje neosobne rečenice, a bez obzira na to što predikat nije tvoren morfemom *se*, nego GPT. I ovdje se pokazuje da morfološki lik predikata nije presudan, nego njegova sintaktička obilježja.

Neosobnim rečenicama:

- Iz američke službe *ukazano je* na borbu protiv droge (VL,7)
- *Već je bilo postavljeno* za kavu i kolače. (RM,76)

Suodnosne su rečenice:

- Iz američke službe ukazali su na borbu protiv droge
- Iz američke službe (netko, +živo, +ljudsko) ukazao je na borbu protiv droge.

¹³ Iako su takve rečenice duže vremena smatrane pogrešnim pasivnim rečenicama. Vidi: Jonke (1953), Vince (1956). Svakako valja uzeti u obzir činjenicu da hrvatsko jezikoslovlje u to doba uopće ne opisuje rečenice nastale neosobnom preoblikom i sintaksi pristupa na izrazito tradicijski način - nedostatak se odgovarajuće metodologije može smatrati jednim od razloga što se takve rečenice svrstavaju u pasivne, a ne u neosobne.

¹⁴ S. Težak nešto blažom normativnom preporukom pristupa neosobnim rečenicama s izravnim objektom u akuzativu - smatra ih razlikovnim kada je trpitelj živo: Tuče se neposlušnu djecu/Tuku se naposlušna djeca. Isti funkcionalni razlog u “obranu” takvih ustrojstava navodi i Kučanda (1992:182), ali Težak smatra da sveza neosobnoga predikata i objekta u akuzativu naglašuje neosobnost.

- Već su postavili za kavu i kolače

Već je (netko, +živo, +ljudsko) postavio za kavu i kolače

U suodnosnim je rečenicama subjekt/vršitelj nepoznat¹⁵, ali uspostavi li se, sročan je sa svojim predikatom. Neosobnom se preoblikom predikat iz sročnoga, osobnoga oblika preobličuje u neosobni, nesročni oblik - 3. osoba jednine, srednji rod. Preoblikom je zahvaćen samo predikat, a ne drugi rečenični dijelovi.¹⁶ Nesročnost predikata i nepopunjeno mjesto izravnoga objekta (iako su glagoli prijelazni), onemogućuje izricanje subjekta/trpitelja, obilježenoga za pasiv. U toj je činjenici i jedina bitna razlika između neosobnih rečenica s GPT od prijelaznih glagola i onih u kojima se predikat tvori isto tako od prijelaznih glagola, ali morfemom *se* - predikati tvoreni morfemom *se* mogu imati popunjeno mjesto izravnoga objekta. Neosobne je predikate tvorene GPT od prijelaznih glagola moguće zamijeniti predikatom tvorenim morfemom *se*, ali ne i obrnuto - ako neosobna rečenica ima popunjeno mjesto izravnoga objekta, zamjena je nemoguća:¹⁷

- Kako da *se* jednom *obuzda* kmeta Jožu¹⁸

*Kako da jednom *bude obuzdano* kmeta Jožu

- ...njega *se ne traži*

*...njega *nije traženo*

- ...i uvidjeli da ih *se vara* kod... igre

*... i uvidjeli da ih *je varano* kod igre

Predikati tvoreni GPT mogu biti zamijenjeni onima tvorenima morfemom *se*:

- U uvodnom izlaganju *upozoreno je* na neke dileme. (VL,5)

U uvodnom izlaganju *upozorilo se* na neke dileme.

- Na bataljunu *je bilo servirano* za dvadeset četiri osobe.

(MK,89)

Na bataljunu *se bilo serviralo* za dvadeset četiri osobe.

- Već *je bilo postavljeno* za kavu i kolače. (RM,76)

Već *se bilo postavilo* za kavu i kolače.

¹⁵ Ne opisujem pobliže značenja takvih 'nepoznatih' vršitelja, ali je iz same rečenice: Iz američke je službe ukazano... jasno da je riječ o vršitelju koji se ne može označiti kao potpuno nepoznat (bilo tko), nego je vršitelj netko (odgovoran, nadležan) tko pripada američkoj službi.

¹⁶ Pristup je preuzet iz Katičića (1986:145.-146.), ali se u Katičića opisana preoblika odnosi na predikate tvorene neprijelaznim glagolima i morfemom *se*.

¹⁷ O mogućnosti zamjene prosuđujem na temelju pasivnih i neosobnih primjera iz korpusa u kojem se ne potvrđuju rečenice s neosobnim predikatom tvorenim GPT i izravnim objektom u akuzativu.

¹⁸ Primjeri preuzeti iz Katičića (1986:95)

- *Dogovoreno je da će uskoro započeti pregovori.* (HRT, Motrišta)

Dogovorilo se da će uskoro započeti pregovori.

Takva raspodjela nije u svezi s činjenicom da glagolski predikat tvoren GPT, iako nastaje preoblikom od prijelaznih glagola, gubi rekciju akuzativ. Takvo je mišljenje izgrađeno u kontekstu pasivnih rečenica, a na temelju primjera u kojima predikatni glagol može imati samo jedan objekt u akuzativu. Kako su ti glagoli česti, naravno je da je uočeno kako "topikalizacijom/tematizacijom trpitelja" iz pasivne rečenice biva uklonjeno mjesto izravnoga objekta; pravilima pasivne preoblike taj se akuzativ u pasivu preobličuje u nominativ, a glagol gubi rekciju akuzativa, ali tu jednu, 'jednostruku', koju ima. Primjeri s glagolima koji mogu imati dva objekta u akuzativu, dakle 'dvostruku' rekciju, pokazuju da takav prijelazni glagol preoblikovan u GPT ipak zadržava jedan objekt - onaj akuzativ koji nije preoblikovan u nominativ u pasivu. Primjerice, glagol *ispitati* (koga? što?)/*ispitati* (učenike) (matematiku) može tvoriti sljedeću aktivnu rečenicu:

- Učenike je (netko) jučer ispitao matematiku
zavisno o oblikovanju priopćajne situacije, možemo 'stati uz' trpitelj/objekt učenici i rečenicu preoblikovati u pasiv

- Učenici su jučer ispitani *matematiku*
ili možemo 'stati uz' trpitelj/objekt matematiku i rečenicu preoblikovati u pasiv

- *Učenike je jučer ispitana matematika*

U obje je rečenice predikat zadržao rekciju akuzativ, odnosno, izravni objekt u akuzativu.

Ista se rečenica ne može preobličiti u neosobnu s GPT:

- *Učenike je jučer ispitano matematiku

ali je moguć neosobni predikat tvoren morfemom *se*:

- Učenike se jučer ispitao matematiku.

Prema tomu, gubitak rekcije akuzativ obilježje je isključivo neosobnoga predikata tvorenoga GPT, a ne onoga u osobnom (pasivnom) obliku.

S obzirom na to da se u hrvatskom jeziku jasno razlikuju gramatičko-semantičke kategorije kojima je o istoj priopćajnoj situaciji moguće obavijestiti na različite načine, različito ih komunikacijski perspektivizirati:¹⁹

¹⁹ Uz temeljnu pretpostavku da je vršitelj nepoznat ili da ga ne izričemo iz bilo kojih razloga.

- 'stojeći uz' vršitelja (aktiv/predikatna sročnost sa subjektom vršiteljem),
- 'stojeći uz' trpitelja (pasiv/predikatna sročnost sa subjektom trpiteljem),
- 'stojeći uz' samu radnju (neosobnost/predikatna nesročnost sa subjektom) tvorbeni se lik predikata pokazuje nebitnim za prepoznavanje rečeničnoga ustrojstva kao aktivnoga, pasivnoga ili neosobnoga, jer se obje tvorbene mogućnosti (GPT ili morfem *se*) mogu upotrijebiti u svim trima ustrojstvima. Bitnim se pokazuju sintaktičko-semantički odnosi unutar same rečenice izraženi u sintaktičkim predikatnim obilježjima: neosobnost kao gramatička kategorija isključuje gramatičku kategoriju pasivnosti/aktivnosti jednako kao što predikatna nesročnost isključuje predikatnu sročnost. U tom kontekstu rečenice:
 - u kojima je predikat tvoren GPT od prijelaznih glagola koji nemaju popunjeno mjesto objekta,
 - u kojima predikat ima stalno obilježje 3. osobe jednine srednjega roda,
 - u kojima je predikat nesročan s punoznačnom imenskom riječju u nominativu,
 - u kojima se priopćajna situacija oblikuje 'stojeći uz' samu radnju valja smatrati neosobnim rečenicama.

LITERATURA

1. P. Adamec, 1973., Očerk funkcionalno-transformacionogo sintaksisa savremenog ruskogog jazyka, Prag
2. S. Babić, S. Težak, 1994., Gramatika hrvatskogog jezika, Zagreb
3. M. Brdar, 1992., Prototipni pristup relevantnosti (direktnog) objekta u okviru funkcionalne gramatike, *Suvremena lingvistika*, god.18., sv.2., Zagreb
4. W. A. Foley, R. D. van Valin, 1985., Information packaging in the clause, (T. Shopen, *Language typology and Syntactic Description 1. Clause Structure*), Cambridge
5. S. Ham, 1990., Pasiv i norma, *Jezik*, god.37., Zagreb

6. S. Ham, 1999., *Osoba, osobno, neosobno*, Jezik, god.46., Zagreb
7. M. Ivić, 1976., *Problem perspektivizacije u sintaksi*, JF, XXXII
8. M. Ivić, 1983., *Lingvistički ogledi*, Beograd
9. M. Ivić, 1987., *O nekim srpskohrvatskim gramatičkim fenomenima uslovljenim empatijom*, JF, XLIII
10. Lj. Jonke, 1953., *Čita li se Šenou ili se čita Šenoa*, Jezik, god. 1., Zagreb
11. R. Katičić, 1986., *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb
12. E.L. Keenan, 1985., *Passive in the world's languages* (T. Shopen, *Language typology and Syntactic Description 1. Clause Structure*), Cambridge
13. D. Kučanda, 1992., *Funkcionalni pristup analizi pasiva u hrvatskom*, *Suvremena lingvistika*, god.18., sv.2., Zagreb
14. E. Mahačkova, 1978., *Pjat tipov passivnoj predikaciji v češskom jazyke* (*Problemy teorii gramatičeskogo zaloga*), Lenjingrad
15. I. Pranjković, 1993., *Hrvatska skladnja*, Zagreb
16. M. Shibatani, 1996., *Voice parameters, prema podnesku referata*, 29th Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Klagenfurt, 1996.
17. S. Težak, 1991., *Hrvatski naš svagda(š)nji*, Zagreb
18. Z. Vince, 1956., *O nepravilnoj upotrebi objekta u akuzativu u pasivnim rečenicama*, Jezik, god.4., Zagreb
19. L. Vukojević, 1992., *Sintaksa pasiva*, *Rasprave ZHJ*, sv.18., Zagreb

**IMPERSONAL CLAUSES WITH THE PREDICATE
FORMED BY MEANS OF PAST PARTICIPLE
SUMMARY**

In this paper, the author establishes the fundamental criteria according to which it is possible to recognize the clauses with incongruent predicates formed by means of past participle as impersonal clauses.